

ненависний. Письменник крок за кроком підводив Василю до відмови від дорогого, а головне, не так вже й характерного для її соціального стану (сільської дівчини) одягу.

Помітно змінюється манера одягу бурлачки Марії. Чорний колір скромного одягу переважає з віком у жінки. Марія теж проходить нелегкий шлях від простого бажання мати дорогий одяг для того, щоб привертати увагу протилежної статі до необхідності одягатися просто й невиразно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васіна О. Літопис Українського одягу. – К.: Юніверс, 2002.
2. Кожоляню Я. Буковинський традиційний одяг. – Чернівці: ЧДПУ, 1994.
3. Козлов А, Козлов Р. Літературознавчі дослідження в школі. – Кривий Ріг: КДПУ, 2002. – 28 с.
4. Коровицький О., Тканко З. Моделювання костюма в Україні ХХ століття. – Львов: Світ, 2000.
5. Матейко К. Український народний одяг: Етнографічний словник. – К.: Либідь, 1996. – 196 с.
6. Матейко К. Український народний одяг. – К.: Либідь, 1997.
7. Назви одягу та взуття Правобережного Полісся / Під ред. Н.Никончука. – Житомир: ЖДПУ, 1995.
8. Нечуй-Левицький І. Твори: У 2 т. – Т. 2.: Повісті та оповідання. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 6-153.
9. Ніколаєва Т. Історія українського костюма. – К.: Знання, 1996.
10. Український народний одяг ХVІ – на початку ХІХст. в акварелях Ю. Глоговського / Автор та упорядник: Д. Крававич, Г. Стельмашук. – К., 1998.
11. Українське народознавство: Навч. посібник / За ред. С.П. Павлюка. – К.: Знання, 2004. – 570 с.

УДК 070.1 : [94 : 37.017]

ПЕРІОДИЧНА ПРЕСА ЯК ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Лобода С.М., к. пед. н., доцент, докторант

Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються основні теоретичні проблеми звернення до періодичної преси як до джерела історико-педагогічного дослідження.

Ключові слова: джерело, періодична преса, педагогічна періодична преса.

Лобода С.М. ПЕРИОДИЧЕСКАЯ ПРЕССА КАК ИСТОЧНИКОВАЯ БАЗА ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ / Луганский национальный педагогический университет имени Тараса Шевченко, Украина.

В статье рассматриваются основные теоретические проблемы обращения к периодической прессе как источниковой базе историко-педагогического исследования.

Ключевые слова: источник, периодическая пресса, педагогическая периодическая пресса.

Loboda S.M. PERIODICAL PRESS AS INFORMATION SOURCE FOR HISTORICAL-PEDAGOGICAL RESEARCH / Lugansk National Pedagogical University of T. Shevchenko, Ukraine.

The article distinguishes the main theoretical problems which concern addressing to the periodical press as to the source of the historical-pedagogical research.

Key words: source of information, periodical press, pedagogical periodical press.

Рух педагогічної думки досить складний за своєю природою та пов'язаний з великим матеріалом, що виявляється з величезного числа джерел, різноманітних за формою й змістом. Тому для будь-якого історико-педагогічного дослідження одним з першочергових завдань є визначення джерельної бази дослідження, воно є центральним і системоутворюючим. В умовах сьогодення питання про першоджерела української педагогічної думки набуває актуальності. Розгляд педагогічної періодичної преси є досить важливим, бо дає змогу персоніфіковано і системно представити розвиток педагогічної творчої думки України як нелінійний, багатомірний процес, який відбився в публіцистичній спадщині видатних педагогів, чиї погляди, переконання й ідеї виступили рушійною силою загального процесу розвитку педагогічної науки і становлення педагогічної преси зокрема.

Мета цієї статті полягає в тому, щоб визначити ключові поняття цієї проблеми, означивши межі і орієнтири саме для педагогічних досліджень у розгляді такого широко загалом видань, як періодична преса.

Традиційно джерелознавство розглядається як спеціальна або допоміжна історична дисципліна, яка розробляє методи вивчення й використання писемних історичних джерел [1, 4], або як наука про історичні джерела та прийоми їх виявлення, вивчення й використання в роботі історика [2, 25]. Сучасне наукове знання виробило інший підхід до розуміння функцій та ролі джерелознавства, що розширює межі використання (застосування) досягнень цієї спеціальної історичної дисципліни. Джерелознавство розглядається як міждисциплінарна галузь знань, що входить у тісні взаємодії з іншими галузями, також міждисциплінарними [3; 4], являє собою «особливий метод гуманітарного пізнання» і «виступає як єдиний об'єкт різних гуманістичних наук при різноманітні їх предметів вивчення» [5, 20]. Таке трактування якнайкраще характеризує взаємозв'язок історичного джерелознавства та історії педагогіки. Історія педагогіки як наука педагогічна має предметом свого вивчення педагогічні явища минулого (у даному випадку – розвиток педагогічної творчості), але в той же час є наукою історичною, оскільки її методи дослідження визначаються методологією історичного пізнання, у тому числі джерелознавства.

Деякі дослідники вважають, що можливе виділення історико-педагогічного або педагогічного джерелознавства як самостійної галузі знання. На цьому наполягав С.В. Іванов, який писав про проблему педагогічного джерелознавства як про методологічну проблему [6]. Пізніше Е.Д. Днепровим були визначені завдання й функції педагогічного джерелознавства, що полягали у вивченні принципів і методів виявлення, відбору, аналізу й використання історико-педагогічних джерел [7]. Не можна не погодитися з такого роду визначенням, хоча, як нам уявляється, говорити про педагогічне джерелознавство як особливу галузь знання дещо передчасно. Усе ж історія педагогіки поки використовує досягнення історичного джерелознавства, на нашу думку, має сенс погляд на джерелознавство як на «особливий метод гуманітарного пізнання».

В історико-педагогічних дослідженнях надзвичайної гостроти набуває проблема визначення поняття «джерело», і у зв'язку з цим виникає потреба в чіткому розмежуванні матеріалів, які є джерелами в цьому дослідженні або ж такими не є. Тому необхідно розкрити сутність цього поняття. У сучасній джерелознавчій літературі історичне джерело трактується як «об'єктивований результат людської діяльності, як носій інформації, що принципово верифікується, як явище культурне...» [5, 12-13]. Не можна сказати, що це

визначення принципово відрізняється від більш ранніх, із яких найбільш розповсюджені такі: “Історичне джерело – це будь-яке явище, яке може бути використано для цілей історичного дослідження...” [8, 28]; “Історичними джерелами є об’єкти, створені в процесі людської діяльності та які служать для отримання даних про процеси суспільного розвитку” [9]; “Історичні джерела – такі пам’ятки або залишки людської діяльності, які тією або іншою мірою відображають різні сторони історичного процесу й тим самим дозволяють історика проникнути в суть історичних явищ...” [1, 3]. Не важко помітити, що наведені визначення досить близькі одне одному, у них повторюються приблизно одні й ті ж характеристики, на підставі чого стає можливим розкрити істотні ознаки такого явища, як історичне джерело, які полягають у соціальній природі джерел, культурній обумовленості (соціокультурний генезис), здатності відображати, принциповій можливості використання їх в історичних дослідженнях. Щодо останнього зазначимо, що, як стверджується практично у всіх працях з джерелознавства, історичне джерело стає таким тільки після його наукового дослідження. Беумовно, усі ці особливості можна перенести (екстраполювати) на поняття “педагогічне джерело”.

До цього слід додати ще одну значущу характеристику, на якій наполягає М.І. Анісов, розглядаючи особливості історико-педагогічних джерел, – безпосередність відображення людської діяльності (тут мається на увазі педагогічна), і яка, на його погляд, “є основним критерієм відмінності педагогічного джерела від педагогічного дослідження” [10, 32]. Це досить суттєве доповнення, що дозволяє розмежувати матеріали, які використовуються в дослідженні, і виділити дві групи: безпосередньо джерела та історичні й історико-педагогічні джерела, що принципово відрізняються від них.

Отже, історико-педагогічне повинно ґрунтуватися на серйозній джерельній базі, у формуванні якої неприпустиме змішання “джерела” й “дослідження”, що виконують різні ґносеологічні функції.

Джерельна база не є однорідною і включає в себе кілька груп джерел.

Усе частіше джерелом для написання робіт стають періодичні видання ХХ ст. як загальні, так і спеціальні, – педагогічні, цілеспрямовано відібрані відповідно до дослідницької проблеми й поставлених завдань. Джерелознавча цінність періодичної преси, її значення як особливого, комплексного за своєю структурою, джерела, набула визнання в різних наукових галузях. У 1993 р. згідно з розпорядженням Президії НАН України з метою координації зусиль “усіх зацікавлених установ і організацій, окремих науковців для дослідження історії і сучасного стану періодики” при Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАНУ створено єдиний в Україні Науково-дослідний центр періодики. Його діяльність ґрунтується на концепції: “Опрацьовувати пресу як самобутнє явище в житті нашого народу варто в історичному, методологічному та бібліографічному аспектах” [11].

Періодична преса, безпосередньо, відповідає всім вимогам, що ставляться до джерела, володіючи повним комплексом його сутнісних ознак. Періодична преса давно й міцно зайняла свою нішу в історичному джерелознавстві як джерело, що являє собою величезний і різноманітний матеріал для історичних досліджень практично в будь-якій галузі людської діяльності. Глибока й всебічна розробка методології й методів вивчення цього важливого джерела робить важливим його використання в історико-педагогічних дослідженнях, що відповідає трактуванню джерелознавства як загальногуманітарного методу, коли воно входить зі своєю методикою в інші галузі гуманітарного знання в міждисциплінарні комплекси, яким є й історія педагогіки.

Незважаючи на це й на давню традицію звернення до видань періодичної преси в історико-педагогічних дослідженнях, починаючи з праць М.І. Демкова і П.Ф. Каптерева, застосування вказаного джерела можна схарактеризувати як епізодичне. Більш того, періодична преса навіть не завжди згадується серед історико-педагогічних джерел. Так,

наприклад, К.І. Васильєв не вказував видання педагогічної преси як педагогічне джерело у своїй класифікації, яка в принципі уявляється нам досить неповною, що не відображає всього різноманіття джерел [12]. Хоча в С.В. Іванова, у більш ранній роботі, присвяченій педагогічним джерелам, періодична преса знайшла своє місце в групі літературних джерел [13, 7]. Виділяється періодична преса як педагогічне джерело і М.І. Анісовим, при цьому акцентується увага на спеціальних – педагогічних – виданнях (“педагогічна журналістика”), хоча все ж відзначається, що педагогічні матеріали друкувалися в суспільно-літературних та інших спеціальних журналах [10]. Згадується періодична преса і в збірнику “Історіографічні й методологічні проблеми вивчення історії вітчизняної школи й педагогіки”, але й тут вона не стала предметом спеціального дослідження специфіки застосування в історико-педагогічному контексті [7].

У практиці роботи з періодичною пресою можливі кілька підходів: цілісне всебічне вивчення цього органу друку або кількох одного напрямку й часу; звернення до певного видання або видань з метою знаходження в них інформації з тієї або іншої теми [1].

Періодична преса як історичне та історико-педагогічне джерело має свою специфіку. Періодична преса – елемент історичного життя. Вона розвивається разом із суспільним життям, нерозривно пов’язана з ним. Практично всі більш або менш помітні процеси, події, що відбуваються в суспільстві, знаходять своє відображення на сторінках періодичних видань. У журналах ми знаходимо живий безпосередній відгук сучасників, “... рухливу, вічно нову картину життя народного на все поприщах. ...Справжній калейдоскоп, який відображає в собі всі красиві й потворні форми...; але фігури цього калейдоскопа відрізняються свіжістю своїх фарб, непідробних, яскравих, живих життям плинної хвилини” [14]. Крім того, у першій чверті ХХ ст. не існувало інших засобів комунікацій, за винятком друкованих органів, тобто періодичні видання, основний канал інформаційного обміну того часу, єдина можливість висловити свою думку з того або іншого питання, що хвилює суспільство, відстоювати його. Традиція такого сприйняття друкованого органу була сформована ще в ХІХ ст.: “Для нашого суспільства журнал – усе, – писав В.Г. Белінський, – ніде у світі не має він такого важливого й великого значення, як у нас” [15]. Періодична преса, будучи носієм інформації – матеріалізованого потоку думок далекого минулого, живої свідомості, що перейшла в текст, – виконує важливу гносеологічну функцію як джерело, у тому числі історико-педагогічне. У цьому й полягає одна з особливостей періодики – у швидкому реагуванні на швидкоплинність, багатолітність процесів, що відбуваються в житті суспільства, відображення їх через суб’єктивне сприйняття сучасників.

Звертаючись до особливостей української журналістики, А.П. Животко підкреслює, що вона від народження аналітична, а не репортерська (на відміну від європейської або американської) [16]. Ця обставина посилює значення періодики як історичного джерела й у свою чергу диктує необхідність його вивчення в історико-педагогічному контексті для отримання інформації, яка, незважаючи на злободенність, не втратила своєї актуальності наступного ж дня. Спостереження, глибокі роздуми, розмірковування, уважний аналіз оцінки дійсності, у тому числі педагогічної, становлять великий інтерес і цінність для будь-якого історичного дослідження.

Періодична преса розглядається як б’єкт джерелознавства, як сукупність текстів, що фіксують розвиток педагогічної думки, у чому власне й полягає цінність цього виду джерела. Але визначається вона не тільки цим: періодична преса відобразила (зафіксувала) і стан педагогічної самосвідомості індивіда й суспільства. Уже сама по собі наявність матеріалів педагогічного характеру на сторінках періодичних видань досить предметно характеризує педагогічну свідомість на індивідуальному й колективному рівні, а, крім того, відображає специфіку (особливості розвитку) педагогічної думки через проблемно-тематичний підхід до висвітлення педагогічної

тематики. Усі ці обставини дозволяють розглядати періодичну пресу як поліфункціональне джерело історико-педагогічного знання.

Особливий інтерес становлять роботи, що торкаються питань періодичної преси. На жаль, такі роботи нечисленні. При цьому серед них можна виділити дослідження, присвячені:

- досліджувалися окремі педагогічні журнали (А.П. Животко, Л.Н. Литвин, Л.І. Нефьодова, З.Г. Полуєтова);
- кілька педагогічних видань того або іншого періоду чи того або іншого характеру (Н.Ф. Борисенко *Вопросы народного образования в большевистских газетах „Звезда” и „Правда” 1910 – 1914 гг.*: Дис... канд. ист. наук. – Х., 1953. – 267 л. + 2 ил.; Ф.Л. Гольдін, Н.М. Гордій *Проблема підготовки батьків до розумового виховання дітей у вітчизняній педагогічній журналістиці другої половини ХІХ – початку ХХ ст.*: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Харківський держ. Педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2000. – 170 арк.; П.Н. Груздєв, С.А. Дахія; І.В. Дубінець *Педагогічна просвіта батьків у вітчизняній періодичній пресі другої половини ХІХ століття*: Дис...канд. пед. наук: 13.00.01 / Бердянський державний педагогічний ін-т ім. П.Д. Осипенко. – Бердянськ, 2000. – 192 арк.; І.А. Месеняшина, О.Ю. Образцова);
- висвітлення педагогічних питань у непедагогічній пресі (В.Ф. Авроров, Е.Д. Дніпров, В.А. Жадько *Комсомольская пресса как средство нравственного воспитания молодежи (на материале комсомольских газет Украины)*: Дис... канд. филос. наук. – К., 1983. – 184 л.; І.В. Зайченко *Проблеми української національної школи в пресі другої половини ХІХ – початку ХХ ст.*: Дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / АПН України, Інститут педагогіки. – К., 1996. – 414 арк.).

Проведені дослідження носять в основному статистичний характер і відображають стан періодики у окремих регіонах України (В.В. Туряниця *Зародження і становлення педагогічної періодики на Закарпатті* / Науковий вісник Ужгородського державного університету: Серія “Педагогіка. Соціальна робота”: ВАТ “Патент”. – 1998. – № 1. – С. 8-16; *Перша педагогічна газета Закарпаття та її редактор* // Гімназія. – 1998. – № 7. – С. 15; “Газета для народных учителей” – наступниця “Учителя” // Гімназія. – 1999. – № 1. – С. 12.; С.Б. Лаба *Ідея української національної школи у педагогічній пресі на Західноукраїнських землях у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.*: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаніка. – Івано-Франківськ, 1994. – 201 арк. та ін.).

Цими роботами обмежується коло досліджень періодичної преси у зв'язку з історією освіти.

Можна констатувати, що практично недоторканою галуззю залишилось вивчення періодичної преси (особливо загальної) як найбагатшого джерела аналізу стану освіти й педагогічної думки ХХ ст. Специфіка періодичної преси визначає необхідність звернення до неї й указує на те, що історія педагогіки збіднювала сама себе тим, що не включала у сферу свого вивчення періодичні видання, як педагогічні, так і непедагогічні – загальні. Остання група дуже важлива для джерелознавства, історії педагогіки ХХ ст. у зв'язку з тим, що спеціальна педагогічна журналістика майже до середини століття знаходилася в процесі розвитку, але існуючий інтерес до проблем освіти знаходив своє відображення (вираження) на сторінках непедагогічної періодики. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розглядом специфіки педагогічних періодичних видань, своєрідністю тем і матеріалів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Источниковедение истории России 19 – начала 20 в. // Отв. ред. И.А. Федосов – М.: Наука, 1970. – 520 с.
2. Шмидт С.О. Путь историка: сборник трудов по источниковедению и историографии – М.: Российский гос. гуманитарный ун-т, 1997. – 612 с.
3. Кулешов С.Г. Документальні джерела наукової інформації: поняття, типологія, історія типологічної схеми. – К.: УкрІНТЕІ, 1995. – 190с.
4. Шведова-Водка Г.М. Документ і книга в системі комунікацій – Рівне: Рівнен. держ. гуманітар. ун-т, 2001. – 438 с.
5. Данилевский И.Н., Кабанов В.В., Медушевская О.М. Источниковедение. – М.: Российский гос. гуманитарный ун-т, 1998. – 151с.
6. Иванов С.В. Методологические проблемы педагогического источниковедения – Воронеж: Воронежский пед. ун-т, 1968. – 220 с.
7. Историографические и методологические проблемы изучения истории отечественной школы и педагогики / Под ред. Э.Д. Днепров, О.Е. Кошелевой – М.: Изд. АПН СССР, 1989. – 96 с.
8. Шмидт С.О. Современные проблемы источниковедения. – М.: Наука, 1969. – С. 28.
9. Медушевская О.М. Современное зарубежное источниковедение. – М.: Высшая школа, 1983. – 143 с.
10. Анисов М.И. Источниковедческие основы историко-педагогического исследования. – М.: Просвещение, 1987. – 224 с.
11. Українська педагогіка: історія і сучасність/ Доп. та повід. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. 27 – 28 листопада 1998 р. / За ред. М.М. Романюка. – Львів: НАН України, МНБ ім. В. Стефаника, НДЦ періодики, 1999. – 668 с.
12. Методы педагогических исследований // Под ред. В.И. Журавлева – М.: Просвещение, 1972. – 160 с.
13. Иванов С.В. Об источниках научно-педагогического исследования – Воронеж: Воронежский пед. ун-т, 1966. – 120 с.
14. Краковский А. Обзорение русских журналов и газет // Журнал Министерства народного просвещения. – 1834. – Ч. 1. – № 1. – 40 с.
15. Белинский В.Г. Собр. соч. в 9-ти томах. – М.: Худ. лит., 1976. – Т. 1. – 738 с.
16. Животко А.П. Історія української преси. – К.: Наша культура і наука, 1999. – 368 с.